

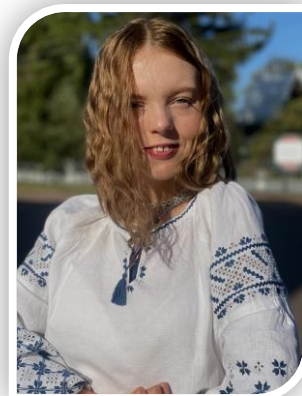
УДК =161.2'282.3(477,51)

Тетяна ХОМИЧ,

*завідувач кафедри української мови, літератури
та журналістики Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидат філологічних наук, доцент*

Лідія ПИЛИПЕНКО,
*студентка 3 курсу
філологічного факультету
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

ДІАЛЕКТНІ РИСИ МОВЛЕННЯ ЖИТЕЛІВ СЕЛА ДРОЗДІВКИ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Діалектна мова – є важливим джерелом мовної, культурної та історичної інформації. У ній зашифрований досвід багатьох поколінь, багатовікова історія, звичаї та традиції народу, що наповнюють кожне слово глибоким і неповторним змістом. Діалекти завжди слугували інформаційною базою для дослідження історії мови, культури, літератури, етнографії, археології [5, с. 90].

Сьогодні діалекти продовжують існувати, доводячи мовну унікальність окремих регіонів і збагачуючи літературну мову. Багато хто з нас уживає діалектизми в повсякденному житті.

Більшість сучасних діалектологічних досліджень присвячені вивченню говірок переважно на територіях окремих сіл, адже саме такі адміністративно-територіальні одиниці є яскравими осередками діалектної мови. Серед таких говірок можна виокремити й дроздівську, що входить до групи лівобережнополіських говорів північноукраїнського наріччя.

Ареал східнополіського говіру досліджували О. Курило, В. Ганцов, Ю. Виноградський, П. Лисенко, Ф. Жилко, П. Попов, В. Мойсієнко та інші діалектологи. Спроби докладного розгляду членування східнополіського діалектного континууму в українській діалектології відомі впродовж тривалого

часу дослідження цього регіону (праці Н. Дейниченко, В. Куриленка, Є. Черепанової, О. Бабичевої) [1, с. 5–6].

Будь-яка мова в нашому світі має свої самобутні діалекти й говірки. Вони разом із літературною становлять загальнонародну національну мову, яка характеризується своїми фонетичними, морфологічними, синтаксичними та лексичними особливостями, які є предметом уваги діалектології – розділу мовознавства, що вивчає діалектну мову, її просторову варіативність і територіальну диференціацію, історію формування мовно-територіальних утворень та окремих мовних явищ, співвідношення й узаємодію з іншими формами існування мови етносу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами. Формування діалектів та наріч кожної національної мови пов'язане з давнім групуванням населення на певній території, різними колонізаційними рухами, взаємовідносинами народу протягом його багатовікової історії з іншими народами тощо [4, с. 10 – 11].

Актуальність теми дослідження зумовлена не лише ненааявністю наукового вивчення говірки села Дроздівки, а й потребою збагачення та збереження говіркового фонду України.

Село Дроздівка розташоване в центральній частині Чернігівщини. Воно невелике, компактне, із заходу оточене лісами. У центрі села є ставок Близниця, що колись був річкою, притокою р. Вересоч. Порослий очеретом, він приваблює дитлахів та рибалок. А ще береже давню легенду про церковний дзвін, який начебто лежить на замуленому дні.

Є в досліджуваному селі й архітектурні пам'ятки: Свято-Георгіївська церква, якій понад 130 років, та будівля земської Красної школи, названої так через колір цегли. Цікавими є назви вулиць Дроздівки: *Коржівка Шумалівка, Лазарівка, Лутаївка, Гончарівка, Довбнівка*. Ці назви походять від поширених у селі прізвищ (*Корж, Шумал, Лазар, Лутай, Гончар, Довбня*). Мовлення автохтонних жителів відрізняється від мовлення тих, хто мешкає в селі недавно: характерна вимова та багато цікавих діалектних слів виказують корінних дроздівців. Тож пропонуємо поринути у загадковий світ дроздівської діалектної мікросистеми.

Як стверджує Ф. Т. Жилко, фонетична система східнополіських говорів має найбільш типові риси північного діалектного типу. Ці говори містять найпоширеніші типи дифтонгів та монофтонгів, характерні для північної діалектної групи [2, с. 77]. Мовлення мешканців Дроздівки належить до східнополіського говору поліського наріччя, тому здебільшого презентує **фонетичні ознаки** макросистеми в цілому.

Дроздівська говірка має дифтонги на місці етимологічних [o] [e] та [i] (ді́ѣтки, тоб'і́ѣ, Лазароѡѣ). Віктор Михайлович Мойсієнко низку досліджень присвятив фонетичній системі поліського наріччя. Матеріали для розвідок науковець збирав під час польових досліджень у населених пунктах Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської та Чернігівської областей. В. Мойсієнко зазначає, що в східнополіському говорі дифтонгам уластива строкатість [3, с. 54].

Характерною є також утрата [j] на стику префіксальної й кореневої морфем (вишла, пришла). Спостерігаємо ослаблення звука [ф] та заміну його [х] чи [хв] (хвізрук, схвотогра́хвирована). Уластива твердість /p/, наприклад: дво́юродний, випро́вадили.

Найяскравіше в дроздівській мікросистемі виявляються такі діалектні **граматичні ознаки**, як-от: 1) наявні паралельні форми в орудному відмінкові (мнóйу – мнóй); 2) займенник 3-ї особи однини в непрямих відмінках не має початкового [н] (до йі́йі, з йі́м); 3) інфінітивний суфікс [т'] функціює при дієслівній основі на голосний (м'ага́т', розказа́т'); 4) складена форма майбутнього часу (буду робит'); прийменник **наў** у родовому відмінкові множини має значення «у що» (наў штандера, наў гилки).

Яскравим діалектним характером вирізняються **морфологічні ознаки**: за функційною поширеністю в лексиці Дроздівки лідирує іменник (патру́п'є, драглі́ѣ, пришалабок); на другому місці після іменника – дієслово (патьоши́ть, обмашморі́ть, нарижити́сь); і на третьому місці – прикметник (деняши́ній, макоцві́єтний). Частки **да, дак** виконують стверджувальну роль, наприклад, **дак усé ка́жут' по́їдем у Дроздо́ѡѣку бабча́ник йі́єсти**. Цікавою в діалектному мовленні є частка **ане**, яку використовують як підсумок сказаного, наприклад, **бач полічили кота і без витінара, ане**. Функціують також діалектні прислівники прислівники **воу́ціль, вжадобу, небеди**, деякі з них навіть творять форми ступенів порівняння, наприклад, **ловенько – ловко – ловенно – ловеннено**.

Дроздівська говірка багата на лексичні діалектизми-**іменники**. Розподіляємо їх за лексико-семантичними групами.

Імена: *Митро* (Дмитро), *Михаль* (Михайло), *Вихтар* (Віктор), *Лидя* (Лідія), *Пруѡська* (Єфросинія), *Лемпіяда* (Олімпіада), *Андруша*, *Серожа*. Важливою лексико-морфологічною рисою є наявність у мовленні кличного відмінка, наприклад: *Миколо, Витьо, Лидьо*.

Побут (кухня), зокрема назви предметів побуту та хатнього начиння: *відо́лобки* – видовбана середина гарбуза, *ві́хтик* – ганчірочка або щіточка; *кв́арта* – кухоль на 400 мл, *луши́пайки* – лушпиння, *олі́й* (ч.р.) – олія, *утира́льник* – рушник, *полові́к* – доріжка-килим, *сені́я* – деко.

Страви: *білушки* – яблука сорту «білий налив», *гламаздянка* – в'язка речовина (каша), *гаму́ла* – переварена каша, *гартана́чка*, *крутя́к* – польова каша, *драглі́*, *захол(оу)д* – холодець, *є́їшня* – яєчня, *жарену́ха* – картопля з печі, *кахле́т* (ч. р.) – котлета (одна), *канхве́т* (ч.р.) – цукерка (одна), *квасу́ольник* – пісний борщ із квасолею, *кв́а́ша* – страва із завареного борошна і сухофруктів, *лампассе́* – цукерки «Монпансьє», *ма́зка* (мазька) – бутерброд, *маторжа́ники* – коржики, *пару́ха* – ряжанка, *печену́ха* – печена картопля, *рулі́* – страва з хліба і молока, *сиро́ква́ша* – кисляк, кефір, *то́вчка*, *товчену́ха* – картопляне пюре.

Двір, господарство: *біло́ванне* – паркан, *ві́шки* – горище на сараї для сіна, *гру́шня* – груша (дерево), *глижжэ́* – засохлі глиби землі на городі, *гнилі́ця* – копанка з застоюною водою, *кача́нне* – головки капусти, *ко́ворот* – куток у селі, частина вулиці, *ку́ча* – загородка для свиней, *пала́йка* – вогнище, *питу́нчик* – маленький горщик, *пригре́биця* – надбудова над погребом, *пришала́бок* – тимчасова прибудова, *пові́тка* – господарська будівля, навіс, *рунду́к* – ганок або поріг, *сли́вня* – слива (дерево), *су́точки* – проміжок між сусідськими сараями, *за́ткало* – задня частина двору (як собака на заткалі).

Професії / робота: *кице́ла* – багато (про гроші), *ла́вка* – магазин, *ла́вошниця* – продавчиня, *молоча́рка* – пункт прийому молока, *посильна́* – працівниця сільської ради, *прочо́тна* – бібліотека (або про книжку), *сто́пи́к* – кочегар.

Емоційно забарвлена лексика: *візі́рка* – хвастуха, *кошелі́* – дурниці, *пацьорки* – торочки хустки, пасма волосся та ін.(!), *поторо́ча* – розтяпа, безтолковий (про людину), *пундики* – витребеньки, *рорі́ця* (*роро́ха*) – роззява.

Ігри: (*нав*) *вибивного* – командна гра, (*нав*) *пекаря* – гра, (*нав*) *землі́* – гра з ножиками, *штáндер* – дитяча вулична гра.

Дієслова дроздівської говірки: *гари́катися* – дражнитися, *демену́ть* – вдарити, *запі́рить*, *припо́ре* – захоче, *мо́рснуть* – ударити несильно, *налига́вся* – напився горілки, *нарі́житись* – мати намір щось робити, *оба́шморить* – виявити, *ощереми́ться* – почепитися на когось чи щось, *присміра́ти* – здаватися (у грі в піжмурки), *пошлі́* – ходімо, *прошпе́тився* – винуватий у чомусь, *ригова́ть* – писати чи малювати негарно, *ушняя́ть* – вподобати щось.

Прикметники дроздівської мікросистеми: *засмальцо́ваний* – брудний (про одяг), *деня́шний* – денний (автобус), *макоцві́тний* – бестолковий, *притію́тковатий* – придуркуватий, *пунди́шний* – вибагливий, *розпато́шений* – розхристаний, *закапелю́шений* – п'янений; *засма́лений* – п'яний; *засмалю́жений* – дуже п'яний.

Діалекти завжди слугували інформаційною базою для з'ясування історії мови, культури, розв'язання проблем літератури, етнографії, археології. Сприймаючи своє мовлення, діалектоносії вказують на різницю функціонування

їхньої говірки від сусідніх говірок [5, с. 90]. У сучасному світі важливо зберігати унікальність і особливості кожної говірки. Недаремно ж кажуть: «кожне сільце має своє слівце». От і в нашій громаді село від села відрізняється своєю вимовою. Важливо зафіксувати ці слова для нащадків. Для цього є певні підстави. Молодь виїжджає з села, старше покоління відходить у засвіти – носіїв автентичної діалектної вимови стає все менше. Мовлення людей окремої групи зазнає змін через міграційні процеси. Перемішуються говірки – утрачається оте «унікальне», воно просто зникає... Тому наше завдання не загубити, а зберегти, адже діалекти – важлива частина культури, мови, історії нашого народу!

ЦИТОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01– українська мова. Київ, 1999. 17 с.
2. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ: Радянська школа, 1955. 314 с.
3. Мойсієнко В. М. Фонетичні особливості поліського наріччя. *Українські і польські говірки пограниччя*. Ред. Ф. Чижевський, Г. Аркушин. Люблін – Луцьк. 2001. С. 51–59.
4. Торчинська Н. М. Українська діалектологія. Хмельницький національний університет, 2017. 158 с.
5. Холодъон О. М. Метатекстові висловлювання діалектоносіїв східного полісся: особливості діалектної мови на різних мовних рівнях. *Філологічний часопис*. 2020. №2. С. 87–102.